

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Staatsrecht en krijgsmacht

Ducheine, P.A.L.; van den Bosch, G.L.C.

Published in:

Inleiding militair recht. - 3e dr.

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Ducheine, P. A. L., & van den Bosch, G. L. C. (2014). Staatsrecht en krijgsmacht. In M. D. Fink (Ed.), *Inleiding militair recht. - 3e dr.* (pp. 11-28). Breda [etc.]: Nederlandse Defensie Academie.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <http://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Inleiding

Militair Recht

Redactie (3e druk)

Mr. M.D. Fink
Universitair docent aan de Nederlandse Defensie Academie

De 1e en 2e druk van dit boek onder de titel Militair Recht (1e druk) en Handboek Militair Recht (2e druk),
is onder redactie van mr. dr. P.J.J. van der Kruit tot standgekomen.

Nederlandse Defensie Academie
Faculteit Militaire Wetenschappen
Krijgswetenschappen

ISBN9789088920554

Dit is een uitgave van de Nederlandse Defensie Academie (2014), gedrukt door het Facilitair Bedrijf Defensie, Reprografie, locatie Breda/NLDA.

Ontwerp omslag: M.D. Fink.

Lay out: Marcel Groenhuis, bureau Multimedia NLDA.

Dit boek is onderdeel van een onderzoeksproject van de NLDA, in samenwerking met het *Amsterdam Center for international law* (ACIL) van de Universiteit van Amsterdam (UvA).

Hoofdstuk 2: Staatsrecht en krijgsmacht

Kol mr. dr. P.A.L. Ducheine

Lkol mr. drs. G.L.C. van den Bosch

2. Introductie

De krijgsmacht neemt een zeer belangrijke rol in binnen een staat. Het geweldsmopolie van de staat komt onder andere tot uiting via de inzet van de krijgsmacht. Bovendien is de verdediging van het Koninkrijk opgedragen aan de krijgsmacht. Daarnaast kan de staat de krijgsmacht ook inzetten ter handhaving en ondersteuning van de internationale vrede en veiligheid, en ook ter ondersteuning van de nationale veiligheid.

De taak die de krijgsmacht op grond van het Nederlands rechtsstelsel is toebedeeld en de wijze waarop de krijgsmacht kan worden ingezet om die taak uit te voeren vormt onderdeel van het staatsrecht. De plaats van de krijgsmacht binnen het staatsrecht staat in dit hoofdstuk centraal. Twee onderwerpen komen in dit hoofdstuk aan de orde. Ten eerste geeft dit hoofdstuk een korte beschrijving van het staatsrecht in het algemeen, alsmede de indeling en organisatie van het Koninkrijk der Nederlanden. Ten tweede wordt in dit hoofdstuk op de besluitvorming voor de inzet van de krijgsmacht ingegaan.

2.1. Staatsrecht

Het staatsrecht bevat regels die betrekking hebben op de organisatie en de organen van de staat. Ook de bevoegdheden van die organen behoort tot het staatsrecht. Daarnaast omvat het staatsrecht ook de verhouding van de burgers tot de staat en de mogelijkheid die burgers hebben om invloed uit te oefenen op het functioneren van diverse staatsorganen. De Grondwet (Gw) is in het staatsrecht de belangrijkste rechtsbron.

De Nederlandse Grondwet dateert van 1815 en is voor het laatst ingrijpend gewijzigd in 1983. De Grondwet vormt een summiere, geschreven regeling waarin een aantal belangrijke zaken over de organisatie van de Nederlandse samenleving ligt verankerd. Eén van deze belangrijke zaken is de positie van de krijgsmacht binnen de samenleving (zie art. 96 t/m 100 Gw).

De Grondwet benoemt de belangrijkste staatsorganen, zoals Koning, ministers, Staten-Generaal, provincies, gemeenten en de rechterlijke macht, en omschrijft welke

bevoegdheden deze organen hebben. Daarnaast bevat de Grondwet bepalingen die regelen hoe de bevolking invloed kan uitoefenen op de samenstelling van de staatsorganen, denk hierbij aan het kiesrecht en het recht om een openbaar ambt te bekleden. Verder bevat de Grondwet bepalingen over de wijze waarop de belangrijkste functies van de overheid, wetgeving, bestuur en rechtspraak, dienen te geschieden.

2.1.2. Ongeschreven regels staatsrecht

Het staatsrecht kent naast geschreven regels, zoals de Grondwet, ook ongeschreven regels. Deze regels zijn in de loop van de twee eeuwen dat Nederland bestaat in de praktijk van het parlementaire leven ontwikkeld. De regels zijn niet allemaal in een wet vastgelegd; dit zijn regels van ongeschreven staatsrecht. Een voorbeeld van een ongeschreven regel in het staatsrecht is de procedure tijdens de formatie van een nieuw kabinet, met informateurs en formateurs. De mogelijkheden om deze regels binnen het systeem van staatsrecht te handhaven zijn beperkt in die zin dat geschillen over de naleving daarvan niet aan een rechterlijke instantie kunnen worden voorgelegd. Over bijvoorbeeld conflicten in de samenwerking tussen regering en parlement (Staten-Generaal) heeft de rechter geen enkele zeggenschap. In ons staatsbestel zijn we aangewezen op de bereidheid van regering en parlement om zich aan deze regels te houden en conflicten daarover zelf op te lossen. Daarbij speelt het gewoonterecht een belangrijke rol.

2.1.3. Machtenscheiding- en spreiding

Een belangrijk fundament van het Nederlands staatsrecht is de *Trias Politica*. Deze leer beoogt de scheiding en spreiding van macht door wetgeving, bestuur en rechtspraak te scheiden. De *Trias Politica* komt neer op een staatsrechtelijke scheiding in drie machten/bevoegdheden en in drie organen. De drie machten/bevoegdheden zijn:

- een wetgevende macht,
- een uitvoerende macht
- en een rechtsprekende macht.

Wetgeving, bestuur en rechtspraak zijn in Nederland grotendeels gescheiden wat betreft macht, orgaan en functie. Op centraal niveau geschiedt de wetgeving door regering en Staten-Generaal tezamen. Uitvoering, ofwel bestuur is aan de regering toevertrouwd. De rechterlijke macht is belast met rechtspraak, waaronder ook de militaire rechtspraak.

De macht van de overheid is verder gespreid door het verschijnsel decentralisatie. Dat is de verdeling van de functies van wetgeving en bestuur over de lagere overheden, zoals provincies en gemeenten. Deze hebben elk een eigen wetgevend en bestuurlijk orgaan met een zelfstandige bevoegdheid, autonomie genaamd. Daarnaast zijn zij verplicht aan de wetgeving en bestuur van de centrale overheid mee te werken, dit wordt

medebewind genoemd. Aangezien dit niet relevant is voor krijgsmacht wordt er in dit hoofdstuk niet verder op deze onderwerpen ingegaan.

De grondgedachte van de leer van de *Trias Politica* is dat overheidsmacht gedeelde macht moet zijn om willekeur en onderdrukking te voorkomen. Elk van deze machten oefent een aparte overheidstaak uit. De krijgsmacht is een voorbeeld van de uitvoerende macht. De drie genoemde overheidstaken (wetgeving, bestuur en rechtspraak) worden door drie afzonderlijke organen uitgeoefend. Deze organen zijn dan ook een wetgevend orgaan, een uitvoerend- of bestuursorgaan en een rechtsprekend orgaan. Deze indeling voorkomt machtsmisbruik en op deze manier wordt de vrijheid van de burger het best gewaarborgd.

2.1.3.1. Wetgevende macht

In Nederland is de wetgevende macht opgedragen aan de regering en de Staten-Generaal tezamen (art. 81 Gw). De Staten-Generaal vertegenwoordigen het gehele Nederlandse volk en bestaan uit de Eerste en Tweede Kamer (artt. 50 en 52 Gw). De leden van de Tweede Kamer worden rechtstreeks gekozen, terwijl de leden van de Eerste Kamer worden gekozen via de Provinciale Staten. Overigens worden de Eerste en de Tweede Kamer samen ook aangeduid met de niet-juridische term 'parlement'.

Regering en Staten-Generaal tezamen zijn bevoegd tot het maken van wetten, dat zijn algemeen verbindende voorschriften, genaamd wetten in formele zin. Zij zijn niet het enige orgaan van de centrale overheid dat bevoegd is tot wetgeving. Ook de regering alleen is bevoegd om algemeen verbindende voorschriften te maken, dit zijn dan Algemene Maatregelen van Bestuur (AMvB's), die behoren tot de wetten in materiële zin; hierbij is de rol van de Staten-Generaal alleen een controlerende. Hetzelfde geldt voor de wetgevende bevoegdheid van de ministers afzonderlijk; dus ook de minister van Defensie mag zelf bepaalde zaken regelen. Hij moet hiertoe wel bevoegd verklaard zijn door hogere wetgeving (legaliteitsbeginsel).

2.1.3.2. Uitvoerende macht

De uitvoerende macht (bestuur) is opgedragen aan de regering. De regering wordt gevormd door de Koning en de ministers, zo bepaalt artikel 42 lid 1 Gw. De ministers vormen tezamen de ministerraad conform artikel 45 Gw; dat is de regering zonder Koning. De minister-president is de voorzitter van de ministerraad. In de ministerraad worden algemene besluiten genomen over tal van kwesties van algemeen regeringsbeleid. Bijvoorbeeld, de deelname van militairen aan een vredesmissie is een besluit dat wordt genomen in de ministerraad.

Een strikte toepassing van de leer der machtenscheiding zou betekenen dat de wetgevende, uitvoerende en rechtsprekende macht elk exclusief aan één, ter uitoefening van deze bevoegdheden aangewezen orgaan, moet worden toebedeeld. Dit is echter in het Nederlandse staatsbestel niet gerealiseerd. De regering heeft namelijk niet alleen uit-

voerende maar ook (mede) wetgevende bevoegdheden. Gedeelde macht wordt al bereikt zo lang niet één orgaan de overhand heeft, zo lang de drie machten elkaar in evenwicht houden. We noemen dit een systeem van *checks and balances*. In een stelsel van elkaar wederzijds controlerende en in evenwicht houdende instanties zal geen van de machten uiteindelijk de sterkste kunnen zijn.

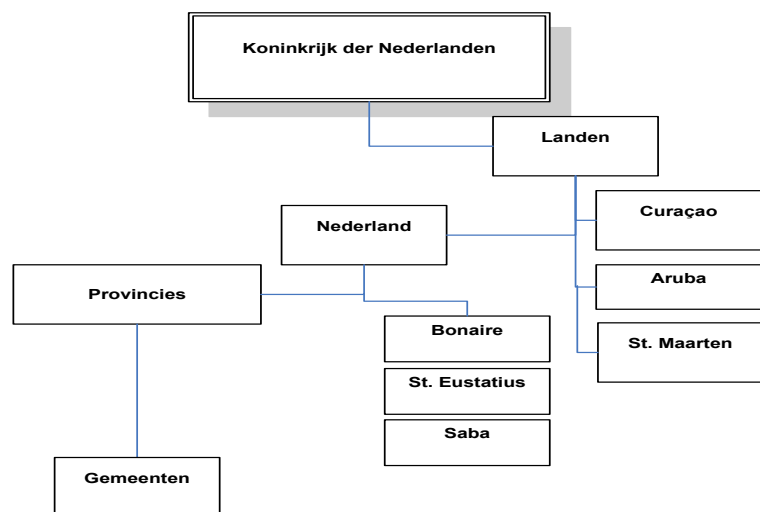
2.1.3.3. Rechterlijke macht

De rechtsprekende macht (de rechtspraak) is in Nederland opgedragen aan de rechterlijke macht en aan gerechten die niet tot de rechterlijke macht behoren, aldus artikel 112 e.v. Gw. De samenstelling en de werkwijze van de rechterlijke macht zijn geregeld in de Wet op de rechterlijke organisatie (WRO). Geheel in overeenstemming met de *Trias Politica* bestaat de hoofdtaak van de rechterlijke macht uit de beslechting van geschillen op basis van algemene regels, zoals vastgelegd in de wetgeving.

Naast het beslechten van geschillen vervult de rechter ook enkele bestuurstaken. De uitspraak van de rechter heet dan geen vonnis maar beschikking. Voorbeelden hiervan zijn een naamsverandering, het vaststellen van een geestelijke storing of het toewijzen van een schadevergoeding in het strafrecht. De rechter is nimmer bevoegd tot het maken van wetgeving.

2.2. Koninkrijk der Nederlanden

Het Koninkrijk der Nederlanden bestaat sinds 10 oktober 2010 uit vier aparte landen: Nederland, Curaçao, Aruba en St. Maarten. De eilanden Bonaire, Sint Eustatius en Saba (de zogenaamde BES-eilanden) zijn openbare lichamen in de zin van artikel 134 Gw.

Figuur 2.1. Overzicht van het Koninkrijk der Nederlanden

Het Koninkrijk als geheel is een soevereine staat, de afzonderlijke landen zijn dat niet. In het internationaal recht is dan ook alleen het Koninkrijk rechtssubject, wat betekent dat in de internationale betrekkingen de vier afzonderlijke landen geen bestaansrecht hebben en het Koninkrijk altijd als eenheid optreedt. De vier landen vormen dus samen het Koninkrijk der Nederlanden en hebben als zodanig een gemeenschappelijke rechtsorde met betrekking tot het koninkrijksverband en de daaruit voortvloeiende relaties. Tegelijk bezit ieder land zijn eigen interne rechtsorde.

2.2.1. Verhouding tussen de Koninkrijksdelen

Het Statuut voor het Koninkrijk (verder: Statuut) bevat de rechtsregels die de basis vormen van het Koninkrijk en met name van de verhouding tussen de Koninkrijksdelen Nederland, Aruba, Curaçao en St. Maarten. Het Statuut staat in de hiërarchie boven de Grondwet van Nederland.

Het Statuut bevat drie grondbeginselen die toezien op de verhouding tussen de Koninkrijksdelen: de landen zullen zelfstandig hun eigen belangen behartigen, zij zullen op voet van gelijkwaardigheid hun gemeenschappelijke belangen verzorgen en de landen zullen elkaar bijstand verlenen.

Het eerste beginsel dat ingaat op de autonomie van de vier landen, vindt grondslag in artikel 41 Statuut. Autonomie betekent dat de landen hun eigen 'landsaangelegenheden', zelf mogen regelen. Dit in tegenstelling tot de koninkrijksaangelegenheden, welke door het Koninkrijk behartigd worden. De koninkrijksaangelegenheden zijn opgesomd in artikel 3 Statuut. De belangrijkste zijn:

- defensie;
- buitenlandse betrekkingen;
- het Nederlanderschap.

Deze koninkrijksaangelegenheden worden geregeld door de koninkrijksorganen, zoals de Koning en Koninkrijksregering, bestaande uit de Koning en de rijksministerraad (de Nederlandse ministerraad plus de gevolmachtigde minister van de Aruba, Curaçao respectievelijk St. Maarten). De regelgeving waarmee bovengenoemde organen de koninkrijksaangelegenheden regelen zijn in beginsel rijkswet of algemene maatregel van rijksbestuur.

2.2.2. Staatsgezag op Aruba, Curaçao en St. Maarten

Aruba, Curaçao en St. Maarten kennen allen hun eigen afzonderlijke grondwet die 'Staatsregeling' wordt genoemd. Deze Staatsregelingen bevatten regels ten aanzien van:

- de uitoefening van het staatsgezag;
- de verdeling van bevoegdheden tussen de bestuursorganen die het gezag uitoefenen;
- waarborgen tegen bepaalde misbruiken van dat gezag.

De Staatsregelingen bevatten dus de grondstructuur van de inrichting van de staat. Ook hier is uitgegaan van de leer van de *Trias Politica*, de scheiding der machten en spreiding over verschillende organen. Deze organen zijn:

- parlement of volksvertegenwoordiging (wetgevende macht);
- regering (uitvoerende macht);
- rechtspraak (rechtsprekende macht).

Het parlement of de volksvertegenwoordiging van Aruba, Curaçao en St. Maarten wordt ‘Staten’ genoemd. De leden hiervan worden rechtstreeks gekozen door het volk van de respectievelijke landen. De Staatsregelingen kennen aan de Staten twee soorten taken toe. Ten eerste een medewetgevende taak. De Staten zorgen, samen met de regering, voor de totstandkoming en goedkeuring van wetgeving, landsverordeningen genaamd. Ten tweede hebben de Staten een controlerende taak. Het is de taak van de Staten om het handelen van de regering in al zijn facetten te controleren.

De regering van Aruba, Curaçao respectievelijk St. Maarten wordt gevormd door de Gouverneur en de raad van ministers, ook wel ministerraad genoemd. De Gouverneur vertegenwoordigt de Koning als hoofd van de landsregering, maar tegelijk ook als vertegenwoordiger van de Koninkrijksregering. De Gouverneur verenigt dus twee functies in zich: enerzijds is hij landsorgaan anderzijds koninkrijksorgaan. Aan het hoofd van de raad van ministers staat de minister-president van het respectieve land. Iedere minister staat aan het hoofd van één of meer departementen; in Nederland wordt dat een ministerie genoemd.

De regering is verantwoordelijk voor, onder andere, het zorgen voor de totstandkoming van wetten samen met de Staten, de toepassing of uitvoering van wetten door het nemen van besluiten, alsmede beleidsvorming en het verrichten van feitelijke handelingen, zoals het bouwen van een nieuwe gevangenis.

De regelingen die door de regering en Staten samen worden gemaakt heten ‘landsverordeningen’. Daarnaast kan de regering ook zelfstandig besluiten nemen, die heten ‘landsbesluiten’.

Rechtspraak in alle overzeese gebiedsdelen gebeurt in eerste aanleg door het gerecht in eerste aanleg van Aruba, Curaçao, St. Maarten respectievelijk Bonaire, St. Eustasius en Saba. In tweede aanleg worden de beroepszaken afgedaan door het gemeenschappelijke Hof van Justitie, een samenwerkingsverband tussen de drie Caribische landen en de BES eilanden. Verder is cassatie bij de Hoge Raad der Nederlanden mogelijk. Omdat justitie een aangelegenheid is van de vier afzonderlijke landen en niet een koninkrijks-aangelegenheid, zoals Defensie, kent het Koninkrijk vier ministeries van Justitie.

2.3. Staat en krijgsmacht

De belangrijkste functie van een staat is het garanderen van veiligheid. Om onder alle omstandigheden veiligheid te garanderen, kan de staat -binnen de grenzen van de rechtsstaat en het volkenrecht- zijn exclusieve geweldsbevoegdheid toepassen. De uitoefening van dit geweldsmonopolie heeft de staat neergelegd bij de zwaarmachten: krijgsmacht en politie. Tussen beiden bestaat een traditionele domeinafbakening: de politie bezit het primaat voor de handhaving van de interne veiligheid en de krijgsmacht dat van de waarborging van de externe veiligheid van de staat.

Inmiddels zijn interne en externe veiligheid dusdanig verweven dat deze klassieke rolverdeling tussen de zwaarmachten niet meer helemaal opgaat. Het klassieke begrip paar interne-externe veiligheid is tegenwoordig in beleidsstukken vervangen door het begrip nationale veiligheid. Nationale veiligheid heeft betrekking op de bescherming van de Nederlandse staat en samenleving en de kernwaarden die wij met elkaar delen, zoals vrijheid van meningsuiting en godsdienstvrijheid. De nationale veiligheid is in het geding als vitale belangen van onze staat en/of onze samenleving zodanig bedreigd worden dat sprake is van (potentiële) maatschappelijke ontwrichting. De krijgsmacht heeft daarom een dubbel domein; zij opereert in buiten- en binnenland. De krijgsmacht is een (gewelds)instrument in de handen van de staat. Zij dient ter bescherming van de staat -de territoriale integriteit en de continuïteit van het staatsbestel- en de veiligheid van haar onderdanen. De krijgsmacht is als instrument van de democratische rechtsstaat gebonden aan de beginselen van die rechtsstaat. Eén van de grondbeginselen van westerse democratische rechtsstaten is het legaliteitsbeginsel.

De spelregels voor de (besluitvorming over de) inzet van de krijgsmacht zijn terug te vinden in het Nederlandse staatsrecht. De Grondwet neemt daarbij een primaire plaats in. Achtereenvolgens wordt ingegaan op:

- de krijgsmacht binnen de Grondwet (art 96, 97 en 100 Gw);
- het Toetsingskader voor de uitzending van militaire eenheden;
- de besluitvorming bij internationale inzet;

2.3.1 Krijgsmacht binnen de Grondwet

In verschillende bepalingen van de Grondwet komt de krijgsmacht aan de orde. Dit zijn de artikelen 96, 97 en 100 Gw. Deze bepalingen gaan in op doelstelling en taak van de krijgsmacht en op de wijze waarop de staat de krijgsmacht kan inzetten. Hieronder komen deze drie artikelen aan de orde.

2.3.1.1. Artikel 96 Gw

Artikel 96 Gw bepaalt dat de regering het Koninkrijk niet in oorlog verklaart dan na voorafgaande toestemming van de Staten-Generaal. De toestemming is niet vereist wanneer het overleg met de Staten-Generaal als gevolg van een feitelijk bestaande oorlogstoestand niet mogelijk is gebleken. Voor de verklaring dat een oorlog beëindigd

is, geldt eveneens de eis van voorafgaande toestemming van de Staten-Generaal. Beide verklaringen zijn echter tegenwoordig in onbruik geraakt.

2.3.1.2. Artikel 97 Gw

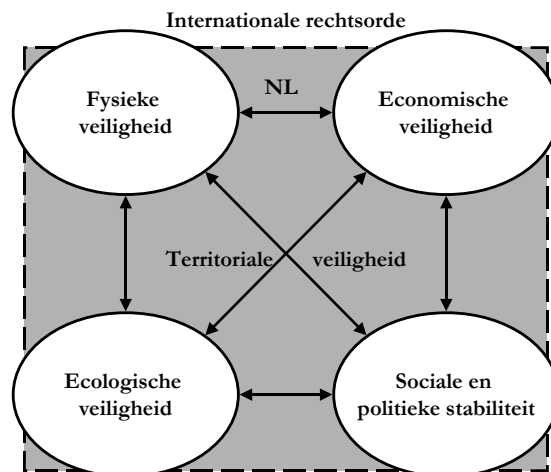
De Nederlandse krijgsmacht is een instrument in de handen van onze democratische rechtsstaat. Dit instrumentele karakter komt tot uitdrukking in haar grondwettelijke doelomschrijving en haar ondergeschiktheid aan het boven haar gestelde civiele gezag. Beide aspecten zijn in artikel 97 Gw als volgt vastgelegd:

1. Ten behoeve van de verdediging en ter bescherming van de belangen van het Koninkrijk, alsmede ten behoeve van de handhaving en de bevordering van de internationale rechtsorde, is er een krijgsmacht.
2. De regering heeft het oppergezag over de krijgsmacht.

Het eerste lid bevat een drievoudige doelomschrijving:

- de verdediging van het Koninkrijk en de bondgenootschappelijke verdediging;
- de handhaving en de bevordering van de internationale rechtsorde;
- de bescherming van andere (vitale) belangen van het Koninkrijk.

Hoewel de doelomschrijving ruim is, kan de krijgsmacht niet voor de bescherming van alle belangen van het Koninkrijk worden ingezet. De krijgsmacht zal slechts ter bescherming van de *vitale* belangen van de staat worden ingezet. Deze vitale belangen zijn in figuur 2.2. weergegeven.

Figuur 2.2. Nationale veiligheid en vitale belangen

Defensie heeft de grondwettelijke doelomschrijving in de Defensienota 2000 vertaald naar drie hoofdtaken:

- beschermen van de integriteit van het eigen en bondgenootschappelijk grondgebied;
- bevorderen van de internationale rechtsorde en stabiliteit;
- ondersteunen van civiele autoriteiten bij rechtshandhaving, rampenbestrijding en humanitaire hulp, zowel nationaal als internationaal.

Artikel 97 Gw bepaalt in het tweede lid dat de regering het oppergezag heeft over de krijgsmacht. Oppergezag kan worden uitgelegd als de politieke leiding over de krijgsmacht. De inzet van de krijgsmacht is dus een bevoegdheid van de regering. Oppergezag is niet hetzelfde als het opperbevel. Gezag is de (wettelijk) vastgelegde bevoegdheid om de krijgsmacht in te zetten. Bevel is de bevoegdheid gegeven aan een militaire commandant om commandanten of eenheden opdrachten te geven voor het uitvoeren van zijn eigen opdracht. Met de regering wordt de koninkrijksregering bedoeld, maar indien het niet de belangen van de Aruba, Curaçao of Sint Maarten raakt, dan is het feitelijk de Nederlandse regering de het oppergezag bekleedt.

2.3.1.3. Artikel 100 Gw

Artikel 100 Gw bepaalt dat de regering in een aantal internationale inzetopties (crisisbeheersingsoperaties) het parlement zal informeren over een besluit tot inzet of het ter beschikkingstellen van de krijgsmacht. Artikel 100 Gw luidt:

1. De regering verstrekt de Staten-Generaal vooraf inlichtingen over de inzet of het ter beschikking stellen van de krijgsmacht ter handhaving of bevordering van de internationale rechtsorde. Daaronder is begrepen het vooraf verstrekken van inlichtingen over de inzet of het ter beschikking stellen van de krijgsmacht voor humanitaire hulpverlening in geval van gewapend conflict.
2. Het eerste lid geldt niet, indien dwingende redenen het vooraf verstrekken van inlichtingen verhinderen. In dat geval worden inlichtingen zo spoedig mogelijk verstrekt.

De informatieplicht heeft betrekking op besluiten tot inzet, of het ter beschikking stellen van de krijgsmacht ter handhaving of bevordering van de internationale rechtsorde of humanitaire hulp tijdens een gewapend conflict (kortweg: crisisbeheersingsoperaties). In een aantal gevallen is de regering (tijdelijk) verschoond van haar informatieplicht, bijvoorbeeld bij speciale operaties. In alle gevallen bezit het parlement het informatierecht van artikel 68 Gw, dat luidt:

De ministers en de staatssecretarissen geven de kamers elk afzonderlijk en in verenigde vergadering mondeling of schriftelijk de door een of meer leden verlangde inlichtingen waarvan het verstrekken niet in strijd is met het belang van de staat.

Dit betekent dat kamerleden op ieder moment de regering om (extra) informatie kunnen vragen, ook voorafgaande of tijdens militaire missies waarover al dan niet via artikel 100 Gw aan het parlement informatie is verstrekt. Artikel 68 Gw heeft een ruimer bereik dan artikel 100 Gw, maar is anderzijds afhankelijk van het initiatief van het parlement. Voor andere inzetopties wordt op vergelijkbare wijze informatie aan het parlement verstrekt.

Achtergrond artikel 100 Gw

De discussie over de parlementaire betrokkenheid bij inzet van de krijgsmacht komt begin jaren negentig op gang als de krijgsmacht in de Golf wordt ingezet. Op basis van de sinds de jaren zeventig gehanteerde praktijk bepleitte toenmalig Kamerlid van Middelkoop in 1993 om het parlement 'formeel en nadrukkelijk' te betrekken bij de *voornemens* van de regering tot uitzending van de krijgsmacht. De regering laat begin 1994 weten dat ze het niet nodig vindt de ontstane ongeschreven staatsrechtelijke regels te codificeren. Eind 1994 neemt de Tweede Kamer de motie van Middelkoop aan, waarin ze de regering oproept:

'een regeling voor te bereiden waarin is vastgelegd dat het parlement bij uitzending van militaire eenheden een formeel instemmingsrecht wordt verleend'.

De regering dient in 1997 een wetsvoorstel in ter wijziging van de defensiebepalingen in de Grondwet. De regering meldt daarbij dat ze uitvoering geeft aan de strekking van de motie van Middelkoop, zonder de bestaande constitutionele verhoudingen -de regering heeft het oppergezag over de krijgsmacht- te veranderen. Een formeel instemmingsrecht zou bovendien in crisistijd de flexibiliteit en snelheid van de uitvoerende macht (de regering) niet ten goede komen. Van Middelkoop typeert het voorstel van de regering als een materieel (feitelijk) *instemmingsrecht* omdat de regering vooraf inlichtingen verschaft. Op basis van die inlichtingen wordt vervolgens in het parlement met de regering gedebatteerd. Vanwege het grondwettelijke karakter doorloopt het wetsvoorstel twee maal parlementaire behandeling.

Artikel 100 Gw is sinds 2000 van kracht, maar heeft de discussie over de wijze waarop het parlement betrokken is bij de besluitvorming van de inzet van de krijgsmacht in crisisbeheersingsoperaties echter niet verstomd. De meningen over de betekenis van artikel 100 Gw zijn verdeeld.

Zo bestaat er enerzijds de opvatting dat het parlement materieel (*qua* inhoud) over een instemmingsrecht beschikt. Dat kan zo opgevat worden doordat -nadat de regering het parlement over een besluit tot uitzending heeft geïnformeerd- de regering draagvlak voor haar besluit in het parlement probeert te vergaren. Dat heeft er zelfs toe geleid dat -in weerwil van de militaire adviezen- het parlement de regering er toe overhaalde om extra militaire middelen (Apaches) uit te zenden (VN-operatie UNMEE in Ethiopië en Eritrea 2000-2003). Doordat de regering draagvlak zoekt voor ingrijpende beslissingen zoals uitzendingen, zeker als het risicovolle missies betreft, ontstaat er speelruimte voor het parlement om het regeringsbesluit te beïnvloeden. Die speelruimte wordt gevoed

door de regering, die vooruitlopend op besluiten tot uitzendingen, de mening van de coalitie- en oppositiepartijen in het parlement peilt. Met haar besluit kan de regering inspelen op het beschikbare draagvlak door bijvoorbeeld de troepensamenstelling te wijzigen, of risicovolle gebieden of taken uit te sluiten.

Anderzijds is er de opvatting die de nadruk legt op het feit dat er formeel (naar procedure), noch materieel (naar inhoud) sprake is van instemming van het parlement. Zij benadrukken het feit dat de regering het oppergezag heeft, het parlement slechts over een formeel inlichtingenrecht beschikt. Artikel 100 zou het parlement alleen een recht geven op informatie, niet meer en niet minder. De regering kan eenzijdig beslissen de krijgsmacht in te zetten.

Onder besluit valt niet een *voornemen* tot uitzending. Via de motie van Aartsen-Bos is punt (1) -besluit- benadrukt: alleen een expliciet regeringsbesluit tot inzet of ter beschikking stelling initieert de informatieplicht en de daaropvolgende gedachteswisseling met het parlement. De motie ontstond naar aanleiding de onverenigbare standpunten van de toenmalige 'paarse' regeringspartijen CDA, D'66 en VVD. Nadat het woord 'besluit' aanvankelijk totaal ontbrak, maar de regering desondanks een artikel 100 brief naar de Tweede Kamer zond, sprak de regering in tweede instantie van 'de voorgenomen bijdrage'. Ook in derde instantie draaide de regering om de kern heen:

'Met de brieven kamerstuk 27 925, nr. 193 en kamerstuk 27 925, nr. 194, geven wij uitvoering aan het besluit van de regering het parlement op de voet van artikel 100 Grondwet te informeren over de voorgenomen Nederlandse bijdrage aan ISAF in Zuid-Afghanistan'.

De informatieplicht geldt alleen voor de inzet en ter beschikking stelling voor missies ter handhaving of bevordering van de internationale rechtsorde of humanitaire hulp tijdens een gewapend conflict. Missies die onder de eerste of derde doelstelling vallen -verdediging en de bescherming van andere vitale belangen- vallen dus niet onder de reikwijdte van artikel 100 Gw. Ook humanitaire hulp buiten een gewapend conflictsituatie valt er buiten. De bondgenootschappelijke verdediging in NAVO (zoals tijdens *Enduring Freedom*) valt eveneens buiten het bereik. Vanwege de overlap in doelstellingen kan op dit punt discussie ontstaan: missies kunnen zowel bijdragen aan de verdediging, als aan de internationale rechtsorden (als aan overige vitale belangen van het Koninkrijk). De regering persisteert in de opvatting dat artikel 100 Gw om crisisbeheersingsoperaties *sec* gaat. Daar staat tegenover dat de regering -naar analogie van artikel 100 Gw- het parlement ook over andere missies actief informeert.

2.3.2. Toetsingskader uitzending militaire eenheden

Sinds eind jaren zeventig bestaat de praktijk dat de regering het parlement vooraf informeert over de uitzending van militairen. Om de gegroeide praktijk meer gestructureerd en toetsbaar te maken, alsmede de kwaliteit van de besluitvorming te waarborgen, werd in 1995 het zogeheten 'Toetsingskader voor uitzending van militaire eenheden

ten behoeve van internationale operaties' opgesteld. Het Toetsingskader en de aandachtspunten die er deel van uitmaken dienen als hulpmiddel in de besluitvormingen over uitzendingen van militaire eenheden. Het bevat een reeks aandachtspunten die wordt gebruikt om per geval een weloverwogen politiek en militair oordeel te vellen over Nederlandse deelneming aan crisisbeheersingsoperaties. Het is een voor de hand liggende opsomming van overwegingen. Het Toetsingskader is, onder meer na inwerkingtreding van artikel 100 Gw en op basis van ervaringen uit eerdere uitzendingen, een aantal keer herzien (in 2001, 2009 en 2014).

Omdat elke operatie anders is, kunnen de afzonderlijke aandachtspunten van het Toetsingskader kunnen per operatie een ander gewicht hebben. De aandachtspunten hebben (onderling) een relatief gewicht, en zullen vaak kwalitatief worden ingevuld. Een aantal aandachtspunten heeft een kwantitatief karakter. Het Toetsingskader vormt dus géén lijst met bindende voorwaarden, die digitaal of mechanisch afgewerkt moet worden voordat een besluit over inzet of ter beschikking stelling van de krijgsmacht kan worden genomen.

2.3.2.1 Reikwijdte

Het Toetsingskader heeft formeel slechts betrekking op de missies waarop artikel 100 Gw van toepassing is. Dit zijn besluiten over de inzet of ter beschikkingstelling van de krijgsmacht ter:

- handhaving of bevordering van de internationale rechtsorde of
- humanitaire hulp tijdens een gewapend conflict.

Het Toetsingskader heeft alleen betrekking op uitzendingen waaraan Nederland op basis van vrijwilligheid deel kan nemen. Het Toetsingskader heeft dus géén betrekking op:

- missies waarvoor een (bondgenootschappelijke) verplichting bestaat uit hoofde van het WEU- of het NAVO-verdrag;
- de inzet van militairen binnen het Koninkrijk, inclusief de Nederlandse Antillen en Aruba;
- de uitzending van internationale hoofdkwartieren of missies waarvan Nederlandse militairen op individuele basis deel uitmaken;
- de stationering van Nederlandse militairen bij internationale staven in vredetijd;
- het gebruik van militaire middelen voor hulpverlening bij natuurrampen en voor humanitaire hulpverlening, in situaties waarin geen sprake is van een gewapend conflict of van een verhoogd veiligheidsrisico;
- de uitzending van militairen voor civiele missies en de uitzending van burgers in het kader van internationale crisisbeheersingsoperaties.

De formele reikwijdte van het Toetsingskader neemt echter niet weg dat het in de besluitvorming en beoordeling van andere missies wel een rol spelen. De regering hanteert het Toetsingskader in alle gevallen waarin zij het parlement door middel van een notificatiebrief (zie hierna) kenbaar maakt te gaan onderzoeken of een Nederlandse militaire bijdrage wenselijk en mogelijk is. Zij gebruikt het Toetsingskader eveneens om haar besluit tot inzet of ter beschikkingstelling toe te lichten. Ook wijziging van de uitgangspunten van (deelneming aan) een operatie leidt tot een hernieuwde afweging aan de hand van de aandachtspunten van het toetsingskader. Dit is bijvoorbeeld aan de orde als het mandaat of de taken van een missie worden gewijzigd.

2.3.2.2. Aandachtspunten Toetsingskader

De aandachtspunten van het Toetsingskader zijn van politieke (1–6), militaire (7–10) en organisatorisch/financiële (11–14) aard. Hieronder worden alle 14 aandachtspunten kort aangestipt.

1. Gronden voor deelneming. Uitzending van militaire eenheden geschiedt ter handhaving of bevordering van de internationale rechtsorde. Daaronder is ook begrepen het voorkómen of beëindigen van ernstige en massale schendingen van fundamentele mensenrechten, bescherming van de burgerbevolking alsmede uitzending van militaire eenheden voor humanitaire hulpverlening in geval van gewapend conflict. Sinds 2014 maakt ook bescherming van de burgerbevolking deel uit aan dit aandachtspunt.

2. Politieke aspecten. Op grond van een analyse van het conflict en een beoordeling van het instrumentarium dat de internationale gemeenschap ten dienste staat om dit te beëindigen, een politieke vredesregeling te implementeren dan wel (de gevolgen van) het conflict in te perken, licht de regering toe waarom een militaire operatie onder de gegeven omstandigheden het meest aangewezen is in termen van (politieke) haalbaarheid en wenselijkheid. Onder meer de volgende aspecten kunnen bij de analyse worden betrokken:

- een beoordeling van de politieke context van het conflict;
- de politieke opstelling van de partijen in het conflict;
- de inzet in het conflict en de motieven van de partijen;
- het karakter van het conflict (binnen- of tussenstatelijk) en de risico's van spill-over;
- (eerdere) onderhandelingen, internationale bemoeienis, bemiddeling;
- de vraag of er een bestand van kracht is en, zo ja, in hoeverre dat wordt nageleefd;
- de politieke risicoanalyse van de bestaande situatie en met het oog op de toekomst;
- de rol van de militaire operatie in het politieke proces.

3. Ontwikkelingssamenwerking. Indien een militaire operatie mede tot doel heeft de voorwaarden te scheppen voor wederopbouw, of op een andere wijze raakvlakken heeft met internationale en Nederlandse inzet op het terrein van ontwikkelingssamenwerking, dan zal daaraan in de analyse aandacht worden besteed. Het gaat hierbij onder

meer om zaken als de hervorming van de veiligheidssector (*security sector reform*; SSR) en ontwapeningsgerelateerde programma's (*disarmament, demobilisation and reintegration*; DDR); de positie van vluchtelingen en vrouwen; ondersteuning van het openbaar bestuur (lokaal, regionaal, nationaal) of de ondersteuning van sociale sectoren, zoals onderwijs en gezondheidszorg.

4. Mandaat. De uitzending van Nederlandse militaire eenheden moet in overeenstemming zijn met het internationaal recht. Indien een operatie niet op uitnodiging van het betrokken land wordt uitgevoerd, moet zij op een duidelijk mandaat berusten. Dit mandaat is meestal afkomstig van de Verenigde Naties en betreft in beginsel een resolutie van de Veiligheidsraad. Operaties in het kader van hoofdstuk VI van het Handvest van de Verenigde Naties kunnen ook berusten op een mandaat van een regionale veiligheidsorganisatie, zoals de OVSE. In het mandaat worden de politieke en militaire doelstellingen van de operatie geformuleerd. Er moet onderscheid worden gemaakt tussen operaties waarbij sprake is van een specifieke, door de betrokken internationale organisatie vastgestelde periode, en operaties die een bepaald doel moeten bereiken. Uit het mandaat blijkt ook of het een operatie betreft onder hoofdstuk VI dan wel hoofdstuk VII van het Handvest van de Verenigde Naties.

5. Deelnemende landen. Bij de keuze van het internationale samenwerkingsverband dat de operatie uitvoert moet een evenwicht worden gevonden tussen militaire doeltreffendheid van het desbetreffende samenwerkingsverband enerzijds en anderzijds de wenselijkheid zoveel mogelijk landen te betrekken bij de uitvoering van de operatie. Met dat laatste moet tot uitdrukking worden gebracht dat de operatie een optreden betreft van de internationale gemeenschap en niet van afzonderlijke landen. Het gaat om een afweging tussen factoren als solidariteit en geloofwaardigheid, alsmede spreiding van verantwoordelijkheid, lasten en risico's. Ook de aard en omvang van de bijdragen van relevante landen spelen hierbij een rol.

6. Invloed. Als Nederland geen deel uitmaakt van het internationale orgaan waarin de besluitvorming over de operatie plaats heeft, moet het in zijn hoedanigheid van troepenleverancier langs andere weg voldoende invloed kunnen uitoefenen op (de nadere invulling van) het mandaat, de wijze van uitvoering, en de duur van de operatie.

7. Haalbaarheid. Bij de beoordeling van de militair-operationele haalbaarheid van de operatie wordt een aantal onderling samenhangende aspecten in beschouwing genomen. Uitgangspunt is het mandaat dat immers behalve de politieke ook de militaire grondslag van de operatie is. Het bevat de militaire doelstellingen -de militaire opdracht- waaruit de taken worden afgeleid en vormt het kader waarbinnen de operatie moet worden uitgevoerd. Aspecten van die aan de orde kunnen komen zijn onder meer: de opstelling van de conflictpartijen, het klimaat en de terreinomstandigheden, het vereiste militaire vermogen, de wijze van optreden, de geweldsinstructies (ROE) en de bevelstructuur.

8. Risico's. De veiligheidsrisico's voor de operatie als geheel en voor het Nederlandse personeel in het bijzonder moeten vooraf zo goed mogelijk in kaart worden gebracht en geanalyseerd. Er kan aanleiding zijn de uitrusting van de eenheden aan te passen. Te denken valt aan risico's verbonden aan de uitvoering van de operatie of veroorzaakt door klimatologische, sanitaire en medische omstandigheden. Maar ook risico's die verband houden met de aanwezigheid van landmijnen of gevaarlijke stoffen.

9. Geschiktheid en beschikbaarheid. De Nederlandse militaire bijdrage moet passen bij de samenstelling en het karakter van de multinationale strijdmacht en moet bovendien zijn toegesneden op de uitvoering van de voorziene taken. Op grond van deze uitgangspunten wordt vastgesteld welke eenheden in beginsel geschikt zijn voor uitzending. Vervolgens wordt vastgesteld welke eenheden beschikbaar zijn. Daarbij spelen het benodigde voortzettingsvermogen, de overige taken van de krijgsmacht en de uitzendingbelasting van het personeel een rol.

10. Duur van de deelneming. Als Nederland eenheden beschikbaar stelt voor een periode die korter is dan de voorziene duur van de operatie wordt een regeling voor hun aflossing en vertrek opgesteld. Voortzetting van de Nederlandse deelneming vergt een expliciet, gemotiveerd besluit, beëindiging op het overeengekomen moment is daarentegen automatisch.

11. Gender. Bij alle in dit Toetsingskader opgenomen aandachtspunten zal, voor zover van toepassing en in overeenstemming met internationale afspraken of resoluties, specifiek worden gekeken naar de participatie van vrouwen, impact op vrouwen en andere aspecten van genderbeleid.

12. Samenhang. Bovenstaande aandachtspunten worden alle, voor zover van toepassing op de voorliggende uitzending, op hun eigen merites beoordeeld en meegenomen in het besluit van de regering. In de informatie daarover aan de Kamers zal bovendien aandacht worden besteed aan de onderlinge samenhang van de politieke aspecten, militaire aspecten en aspecten op het terrein van ontwikkelingssamenwerking, zodat het integrale karakter van de operatie expliciet wordt meegewogen en tot uitdrukking wordt gebracht.

13. Zorg voor de militairen. Militairen die worden uitgezonden hebben recht op goede zorg voor, tijdens en de missie. Per missie zal het raamwerk dat is geschapen in het veteranenbesluit wordt per missie in detail uitgewerkt inclusief een schatting van de kosten van de zorg.

14. Financiële aspecten. Het kabinetsbesluit tot deelneming aan een internationale crisisbeheersingsoperatie bevat een concrete indicatie van de kosten die daarmee zij gemoeid.

2.3.3. Besluitvorming internationale inzet

De politieke besluitvorming bij internationale operaties is afhankelijk van het doel en het feit of operaties binnen of buiten de reikwijdte van artikel 100 Gw vallen. De besluitvorming bij crisisbeheersingsoperaties die onder artikel 100 Gw vallen kan als volgt beschreven worden. Tegen de achtergrond van artikel 100 Gw, het Toetsingskader en artikel 68 Gw, informeert de regering het parlement in de verschillende stadia van de besluitvorming als volgt:

- **Notificatiebrief.** Na een verzoek van een internationale organisatie of op eigen initiatief deelt de het parlement in een notificatiebrief mee dat zij gaat onderzoeken of een Nederlandse bijdrage aan een internationale crisisbeheersingsoperatie (inclusief hulpverleningsoperatie in een gewapend conflict) wenselijk en mogelijk is.
- **Regeringsbesluit.** Het onderzoek mondt uit in een regeringsbesluit. Een negatief besluit wordt aan het parlement gemeld; bij een positief besluit wordt het parlement conform artikel 100 Gw geïnformeerd.
- **Artikel 100 Gw-brief.** Na een positief besluit tot inzet of ter beschikkingstelling informeert de regering ingevolge artikel 100 Gw het parlement. Het besluit wordt via de aandachtspunten van het Toetsingskader voorafgaande aan de inzet of ter beschikkingstelling toegelicht. Dit is anders als er sprake is van een speciale operatie. Ook bij een verlenging of voortijdige beëindiging van een uitzending, bij een wijziging van het mandaat of de taken, dan wel een wijziging van AOR (*Area of Responsibility*) of gebiedsverantwoordelijkheid die gevolgen heeft voor het mandaat of de taken, volgt een artikel 100 Gw brief.
- **Parlementaire behandeling.** Doorgaans agendeert de Tweede Kamer de parlementaire behandeling van de artikel 100 Gw brief en volgt een parlementair debat. In dit debat staan in beginsel alle opties open. De regering kan vanwege moties, vragen of gebrek aan (voldoende) draagvlak, haar besluit heroverwegen, aanpassen of desondanks doorzetten. Normaliter verwerft de regering de steun van het parlement: in de volksmond heet dit dat het ‘parlement instemt met’. Na de parlementaire behandeling informeert de regering de organisatie of het samenwerkingsverband dat de operatie aanstuurt, schriftelijk welke militaire eenheden onder welke voorwaarden worden aangeboden. De reactie op het aanbod wordt aan het parlement meegedeeld.
- **Informatievoorziening tijdens de operatie.** Tijdens de voorbereiding van de uitzending en de uitvoering van de operatie wordt het parlement regelmatig geïnformeerd over de voortgang en de ontwikkelingen, conform de gegroeide praktijk. Iedere derde woensdag in mei kan het parlement beschikken over een tussentijdse evaluatie (van Ministeries van Defensie en Buitenlandse Zaken) van de lopende operaties waaraan Nederlandse militaire eenheden deelnemen.
- **Eindevaluatie.** Na beëindiging van de Nederlandse inzet wordt een eindevaluatie opgesteld, waarin zowel de militaire als de politieke aspecten aan de orde komen.

Met inzet van krijgsmacht dat niet onder artikel 100 Gw valt, valt te denken aan (bondgenootschappelijke) verdediging en humanitaire hulpverlening, humanitaire interventie en evacuatie operaties. Naar vast gebruik blijkt dat de regering in de praktijk echter ook in dit soort gevallen zoveel mogelijk naar analogie van artikel 100 Gw het parlement informeert. De praktijk is dat de regering het parlement ook bij missies die buiten het bereik van artikel 100 Gw vallen, schriftelijke informatie verschaft als ware het een militaire inzet waarop artikel 100 Gw wel van toepassing is. De procedure die doorlopen wordt komt overeen met de inhoud en volgorde die hierboven is beschreven. Het belangrijkste verschil lijkt te liggen in de vorm, in het ontbreken van de formele aanduidingen als artikel 100 Gw en de letterlijke aandachtspunten van het Toetsingskader. Qua inhoud zijn er echter grote overeenkomsten. Ook bij humanitaire hulpverlening, humanitaire interventie en evacuatie operaties, waarop artikel 100 Gw geen betrekking heeft, informeert de regering het parlement desondanks op vergelijkbare wijze.

Dit was bijvoorbeeld het geval bij de inzet van een noodhospitaal na een aardbeving in Pakistan (2005). Deze praktijk is ook zichtbaar in missies die als ‘humanitaire interventie’ zijn te kenmerken. Zo is ook in de aanloop naar NAVO-operatie *Allied Force* (1999) in Kosovo, het parlement overeenkomstig geïnformeerd via vergelijkbare brieven. Bij zogeheten ‘evacuatie operaties van non-combattanten’ (Nederlandse en EU-staatsburgers) uit crisisgebieden volgt de regering een vergelijkbaar informatietraject. De evacuatie van EU-staatsburgers uit Ivoorkust (2004) en Libanon (2006, conflict Israël-Hezbollah), is hier een voorbeeld van. Vaak is de informatie van summier aard. Dat kan ook verband houden met de vereiste geheimhouding van risicovolle evacuatie-operaties.

2.3.3.1. Speciale operaties

Speciale operaties kunnen zowel binnen als buiten de reikwijdte van artikel 100 Gw vallen. Voor speciale operaties binnen het bereik van artikel 100 Gw kan de regering om dwingende redenen besluiten de kamer pas later of beperkt te informeren. Deze uitzondering is vervat in het tweede lid van artikel 100 Gw:

Het eerste lid geldt niet, indien dwingende redenen het vooraf verstrekken van inlichtingen verhinderen. In dat geval worden inlichtingen zo spoedig mogelijk verstrekt.

Het gaat dan om speciale operaties in het buitenland: bijzondere militaire operaties die worden gekenmerkt door grote politiek-militaire risico's en de noodzaak tot strikte geheimhouding. Deze operaties worden meestal uitgevoerd door speciale eenheden (*special forces*) die zijn aangewezen, opgeleid en toegerust om onder bijzondere omstandigheden (geheimhouding, grote veiligheidsrisico's en zware fysieke inspanningen) opdrachten te vervullen. Voorbeelden van dergelijke operaties zijn bijzondere inlichtingenverzameling, bijzondere aanhoudingen, aanvallen op geselecteerde doelen, evacuatie van landgenoten uit levensbedreigende situaties of internationale terreurbestrijding.

Op grond van deze uitzondering ex. artikel 100 lid 2 Gw volgt de regering een ander besluitvormings- en informatietraject. De regering stelt een kerngroep speciale operaties (KSO) in, waarvan de samenstelling in het constituerend beraad wordt bepaald. Om voldoende draagvlak te verzekeren maakt van elke coalitiepartij tenminste één minister deel uit van de KSO. Per speciale operatie bepaalt de KSO of, en zo ja, welke andere leden van de ministerraad bij de besluitvorming worden betrokken en op welk moment. Ook beziet de KSO hoe en wanneer het parlement (al dan niet conform artikel 100 Gw) wordt geïnformeerd:

Het parlement wordt, overeenkomstig de bedoeling van artikel 100 Gw, zo spoedig mogelijk geïnformeerd over afzonderlijke speciale operaties. Het tijdstip en de wijze waarop dit gebeurt, alsmede de gedetailleerdheid van de informatie zijn onder meer afhankelijk van de specifieke aard van een operatie en de internationale context waarin deze wordt uitgevoerd.

Speciale operaties die buiten het bereik van artikel 100 lid 1 Gw vallen kunnen deze zelfde besluitvorming doorlopen en kunnen op vergelijkbare wijze aan het parlement worden toegelicht.

2.4. Literatuur

- Belinfante, A.D. *Beginselen van het Nederlands staatsrecht*, Alphen a/d Rijn 2005
- Reede, J.L. de *Het Statuut voor het Koninkrijk*, Deventer 2005
- Borman, C. *Recht in beeld*, Groningen 2005
- Loonstra, C.J. *Recht in beeld*, Groningen 2005
- Meijer, J.C.W.
- Bovend'eert, P.P.T. 'De inzet van strijdkrachten zonder toestemming van de Staten-Generaal', in: *NJB* (35), p. 1594-2024, 1998.
- Burkens, M.C.B. *Beginselen van de democratische rechtsstaat. Inleiding tot de grondslagen van het Nederlandse staats- en bestuursrecht*, Zwolle 1994.
- H.R.B.M. Kummeling
- B.P. Vermeulen *Constitutioneel recht*. Deventer 1994.
- Kortmann, C.A.J.M. *Nederlandse Defensie Doctrine*, Zwolle 2005.
- Ministerie van Defensie
- Soetendal, E. 'Boeiend en geboeid, enige beschouwingen over de wijziging van de defensiebepalingen in de Grondwet', in: 90 *MRT*, p. 285-297, 1997.